

Μακεδονικά

Τόμ. 23, Αρ. 1 (1983)

Κωνσταντίνου Α. Βακαλοπούλου, Ο Βόρειος Ελληνισμός κατά την πρώτη φάση του Μακεδονικού Αγώνα (1878-1894). Απομνημονεύματα Αναστασίου Πηχεώνα

Αθαν. Αγγελόπουλος

doi: [10.12681/makedonika.349](https://doi.org/10.12681/makedonika.349)

Copyright © 2015, Αθαν. Αγγελόπουλος

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Αγγελόπουλος Α. (1983). Κωνσταντίνου Α. Βακαλοπούλου, Ο Βόρειος Ελληνισμός κατά την πρώτη φάση του Μακεδονικού Αγώνα (1878-1894). Απομνημονεύματα Αναστασίου Πηχεώνα. *Μακεδονικά*, 23(1), 408–412. <https://doi.org/10.12681/makedonika.349>

ιερὸ καὶ στὴν ἐκεῖ συνοικία τῆς πόλης καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα ἡ χριστιανικὴ ἀπέχθεια πρὸς τὰ εἰδωλολατρικὰ ἐξωράισε ἀργότερα σὲ «Ὁμφαλός».

2) «Disjecta membra» ἐνὸς ἰωνικοῦ ναοῦ προέρχονται σήμερα κυρίως ἀπὸ μιὰ θέση στὴ συνάντησι τῶν ὁδῶν Κρυστάλλη καὶ Διοικητηρίου, ὅπου θὰ βρισκόταν λιάν πιθανῶς τὸ ἱερὸν τοῦ Διονύσου (λίγο ἀνατολικότερα τῆς σημερινῆς πλατείας 'Αντιγινιδῶν).

3) Ἐτεῖ ἡ βυζαντινὴ συνοικία τοῦ Ὁμφαλοῦ καὶ ἡ βορειανατολικὰ αὐτῆς γνωστὴ «παλαιὰ πυρκαϊστος Ἐβραϊς» τοῦ ἐγγράφου τοῦ 1420 μετακινῶνται τῶρα ἀκόμα δυτικότερα τῆς ἀρχαίας Ἄγορᾶς καὶ σημερινῆς πλατείας τῆς λεγομένης Δικαστηρίου, ἀπὸ ἐκεῖ ὅπου τὶς εἶχε τοποθετήσι ἡ παλαιότερη Ἑρευνα.

Γ. Θ.

Κωνσταντίνου Α. Βακαλοπούλου, 'Ο Βόρειος Ἐλληνισμός κατά τὴν πρῶμην φάσιν τοῦ Μακεδονικοῦ Ἄγωνα (1878-1894). Ἀπομνημονεύματα Ἀναστασίου Πηχεῶνα, Θεσσαλονικὴ 1983, σσ. 502. Ἔκδοσις I.M.X.A., ἀριθμ. 196.

1. Ὁ συγγραφέας τῆς μονογραφίας αὐτῆς, πολὺ γνωστὸς στὴν ἑλληνικὴ καὶ στὴν ξένη ἱστορικὴ βιβλιογραφία, πιάνεται μὲ ἓνα θέμα ποῦ συγκινεῖ, γιατί εἶναι πολὺ ἀγνωσμένο καὶ ἀπὸ ἄσχετους παρεξηγημένο κι ὁμῶς πολὺ ζωτικὸ ἀπὸ ἱστορικῆς καὶ ἐθνικῆς πλευρᾶς. Μέσα ἀπὸ τὶς γραμμῆς τῆς ἐργασίας αὐτῆς ἀποκαλύπτεται γιὰ πρώτη φορὰ σὲ πολλὰς λεπτομέρειας ἡ ἱστορικὴ καὶ πολιτιστικὴ πορεία καὶ μοῖρα τῶν ἑλληνικῶν κοινοτήτων τῆς Βορειοδυτικῆς Μακεδονίας μὲ ἐπίκεντρο τὸ Μοναστήρι. Ἀξίζει γι' αὐτὸ μιὰ εὐρεία ἀνάλυσι τοῦ περιεχομένου τῆς καὶ κριτικὴ συζήτησι σὲ κείρινα ζητήματα ποῦ ἀναπτύσσονται σ' αὐτὴν.

Μετὰ τὸν πρόλογο (σσ. 11-13) ὁ συγγραφέας προτάσσει ἓνα εἰσαγωγικὸ κεφάλαιο (σσ. 15-68), πολὺ ἀναγκαῖο ὡς κατατοπιστικὸ τῆς ὅλης προβληματολογίας τοῦ ζητήματος ποῦ τὸν ἀπασχολεῖ, ποῦ ἀναφέρεται στὴ γενικότερη θέσι τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς Βόρειας Μακεδονίας στὴν περίοδο 1878-1894. Θέτοντας στὴ συνέγεια σὰν ὀρόσημο τὸ ἔτος 1878 ἐξετάζει στὸ πρῶτο κύριο κεφάλαιο (σσ. 69-106) τὴν κατάστασι τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς Μακεδονίας πρὶν τὸ 1878, γιὰ νὰ ἐξειδικεύσει μετὰ τὸν λόγον στὴν ἐναρξῆ καὶ ἀνάπτυσιν τῆς πάλης τοῦ γιὰ ἐπιβίωσι στὶς ρίζες τοῦ τὴν περίοδο 1878-1881.

Ἄλλὰ δὲν ἦταν μόνο ἡ ὀθωμανικὴ κυριαρχία, τὴν ὅποια ἔπρεπε νὰ ὑπολογίζουσι οἱ Ἕλληνες τῆς Βόρειας Μακεδονίας, τῆς ἀκρῶρειας αὐτῆς τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ· πλὴν καὶ τόσες ἄλλες ἐθνικῆς καὶ θρησκευτικῆς ἀντίπαλας κινήσεις, ἐπιρροῆς καὶ προπαγάνδης ἔπρεπε καθημερινὰ νὰ ἀντιμετωπίζονται. Ὁ βουλγαρικὴ, ἡ σερβικὴ, ἡ ρουμανικὴ, ἡ ὀνδικτικὴ καὶ ἡ προεσταντικὴ ἀνάμειξι καὶ οἱ ἀρνητικῆς συνέπειές τῆς γιὰ τὶς ἑλληνικῆς κοινότητες τοῦ διαμερισματοῦ αὐτοῦ θίγονται στὸ δεύτερον κεφάλαιο (σσ. 107-170).

Τὸ τρίτον κεφάλαιο (σσ. 171-196) ἀναδιπλώνει πτυχῆς τῆς σχολικῆς καταστάσεως τῆς Βορειοδυτικῆς Μακεδονίας στὴν περίοδο 1883-1885 καὶ πολὺ σωστά, μιὰ ποῦ ἡ σχολικὴ καὶ ἐκπαιδευτικὴ μορφωτικὴ ἐν γένει κίνησι, κάτω ἀπὸ τὴν ἐποπτεία τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως καὶ ἡ συνολικὴ κοινοτικὴ ὀργάνωσι, ἦταν καὶ εἶναι πάντοτε ἓνα ἀπὸ τὰ βασικὰ μέσα τοῦ ἀγῶνα γιὰ τὴν ἐπικράτησι κάποιας ἐθνικῆς καὶ θρησκευτικῆς ὁμάδας, κάτω ἀπὸ ἰδιόρρυθμες συνθηκῆς σχέσεων κράτους καὶ ξένων κοινοτήτων ἢ κράτους καὶ Ἐκκλησίας.

Στὸ τέταρτον κεφάλαιο (σσ. 197-340) ἰχνογραφοῦνται οἱ ἀγῶνες τῶν Ἑλλήνων τῆς ἴδιας περιοχῆς στὴν περίοδο 1886-1894, στοὺς ὁποίους ἰδιαίτερη θέσι ἔχει ὁ δάσκαλος ἀπὸ τὴν Καστοριά Ἀναστάσιος Πηχεῶν. Στὸ παράρτημα ποῦ ἀκολουθεῖ (σσ. 341-464) δημοσιεῶνται αὐτοῦσια τὰ Ἀπομνημονεύματα τοῦ Ἀναστασίου Πηχεῶνα γιὰ νὰ ἀκο-

λουθήσουν στο τέλος ή βιβλιογραφία, τὸ εὐρετήριο καὶ ἡ γαλλικὴ περίληψη (σσ. 465-497).

2. Ἀναλυτικότερα τώρα ὡς πρὸς τὴν πεμπτοσύνη κάθε ἐνότητας.

Στὸ εἰσαγωγικὸ κεφάλαιο τῆς ἐργασίας ἐπιχειρεῖται ἡ γενικὴ θεώρηση τῆς θέσεως τῶν Ἑλλήνων τῆς Μακεδονίας κατὰ τὴ χρονικὴ περίοδο, ποὺ μεσολαβεῖ ἀπὸ τὸ συνέδριο τοῦ Βερολίνου (1878) ὡς τὴ χρονία τῆς πτώσεως τῆς βουλγαρικῆς κυβερνήσεως Σταμπούλωφ (1894). Μὲ λεπτομέρειες ἀναλύεται τὸ καθεστῶς τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς Μακεδονίας καὶ ἐπισημαίνεται ἡ παρουσία τοῦ σ' ὁλόκληρο τὸ γεωγραφικὸ χῶρο τῆς Μείζονος Μακεδονίας. Ἰδιαίτερη σημασία ἀποδίδεται στὴν ἀνάλυση καθοριστικῶν παραγόντων, ποὺ ἐπηρεάζουν πρωταρχικὰ τὴ θέση τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ τῆς Μακεδονίας στὰ χρόνια 1878-1894, δηλαδὴ στὴ στάση τῆς Ὑψηλῆς Πύλης, τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῶν ἑλληνικῶν κυβερνήσεων.

Τὸ πρῶτο κεφάλαιο τῆς ἐργασίας εἶναι ἀφιερωμένο στὴ διερεύνηση τῆς καταστάσεως τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς Μακεδονίας στὸ μεταίχμιο δύο ἱστορικῶν φάσεων πρὶν καὶ μετὰ τὸ 1878. Στὴν πρώτη ἐνότητα τοῦ κεφαλαίου αὐτοῦ προσδιορίζεται ὁ πολιτικὸς ρόλος τῶν Ἑλλήνων τῆς Μακεδονίας πρὶν ἀπὸ τὴν ἐπανάσταση τοῦ 1878 καὶ κατὰ τὴ διάρκεια τῆς Ἀνατολικῆς κρίσεως, ἐνῶ στὴ δευτέρα ἀναλύεται μὲ πολλὰ λεπτομέρειες ἡ ἔναρξη τοῦ ἀγώνα στὴ γεωγραφικὴ ζώνη τῆς Μέσης Μακεδονίας (1878-1881). Ἡ δευτέρα αὐτὴ ἐνότητα, ποὺ ἔχει σὴν χρονικὴ ἀφετηρία τὴν ἐπανάσταση τοῦ 1878, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ «ὀρόσημο» γιὰ τὴν ἱστορικὴ ἐξέλιξη τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς Μακεδονίας, ἐξετάζει συνολικὰ τοὺς ἐντεινόμενους ἐθνικοὺς ἀνταγωνισμοὺς στὸν μακεδονικὸ χῶρο ὡς τὸ 1881.

Τὸ δεύτερο κεφάλαιο τῆς ἐργασίας καλύπτει τὴ χρονικὴ περίοδο ἀπὸ τὸ 1882 ὡς τὴν πραξικοπηματικὴν κατάρχνη τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας ἀπὸ τὴ Βουλγαρία (1885) καὶ ἔχει σὴν κεντρικὸν νόημα τὴ διαχτυτὴ ἀντιστασιακὴ δραστηριότητα τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς Μακεδονίας ἀπέναντι στὶς ξένες κινήσεις, ἀντιδράσεις, ἐπιρροὲς καὶ προπαγάνδες τόσο στὸν ἐκπαιδευτικὸ ὅσο καὶ στὸν ἐκκλησιαστικὸ τομέα. Μὲ κάθε δυνατὴ λεπτομέρεια, ποὺ ἀντλεῖται ἀπὸ τὰ ἑλληνικὰ καὶ τὰ εὐρωπαϊκὰ ἀρχεῖα, διαφωτίζεται μιὰ ἰδιαίτερα ἄγνωστη σελίδα τῆς νεότερης ἑλληνικῆς ἱστορίας καὶ ἐπισημαίνεται κυρίως ἡ πίστη καὶ ἡ θέληση τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς Βόρειας Μακεδονίας στὴν εὐνοϊκὴ ἔκβαση τοῦ ἀγώνα του καὶ στὴν τελικὴ ἐπιδίωξη τῶν στόχων του γιὰ τὴν ἀπελευθέρωσή του ἀπὸ τὸν τουρκικὸ ζυγο καὶ τὴν ἐνωσή του μὲ τὴν Ἑλλάδα.

Μιὰ γενικὴ ἐπισκόπηση τῆς ἐκπαιδευτικῆς καταστάσεως τῆς Μακεδονίας στὰ μέσα τῆς δεκαετίας τοῦ 1880-1890 περιέχεται στὸ τρίτο κεφάλαιο τῆς μελετῆς, στὸ ὁποῖο ἐπιχειρεῖται συγκριτικὴ ἀνάλυση τῆς ἐκπαιδευτικῆς καταστάσεως στὸν μακεδονικὸ χῶρο (1883-1885) μὲ βάση τὴς ἑλληνικὲς καὶ τὶς εὐρωπαϊκὲς ἀρχεῖα καὶ πηγές, περιγράφεται ἡ κατάσταση τῶν ἑλληνικῶν καὶ τῶν ξένων σχολείων τῆς πόλεως τοῦ Μοναστηρίου στὰ 1883, ἐπισημαίνεται καὶ ἀναλύεται γιὰ πρώτη φορὰ ἡ προϊστορία τῆς ἰδρύσεως τῆς ἱερατικῆς σχολῆς Μοναστηρίου, ποὺ ἦταν ἐντελῶς ἄγνωστη μέχρι σήμερα, καὶ τέλος ἐρευνᾶται ἡ ἐκπαιδευτικὴ καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ κατάσταση στὴν ἐπαρχία Καστοριάς στὰ 1883.

Τὸ τέταρτο κεφάλαιο τοῦ βιβλίου ἀποτελεῖ καὶ τὸ ἐκτενέστερο τῆς μελέτης, γιὰτι ἐξετάζει ἓνα εὐρὸν θέμα καὶ συγκεκριμένα τοὺς ἀγῶνες τοῦ ἑλληνισμοῦ τοῦ βόρειου μακεδονικοῦ χῶρου κατὰ τὴν περίοδο 1886-1894. Στὴν πρώτη ἐνότητα ἀναλύονται λεπτομερικὰ τὰ γενικὰ πλαίσια τοῦ χρονικοῦ αὐτοῦ διαστήματος καὶ ἐξιστοροῦνται κυρίως οἱ ἐπιπτώσεις τῆς καταλήψεως τῆς Ἀνατολικῆς Ρουμυλίας καὶ τῆς ἀνακαλύψεως τῆς ἐπαναστατικῆς ὀργανώσεως τοῦ Ἀναστασίου Πηχεῶνα στὴ Βορειοδυτικὴ Μακεδονία καὶ τὸ καθεστῶς τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς Μακεδονίας. Οἱ ἐπόμενες δύο ἐνότητες τῆς μελέτης εἶναι ἀφιερωμένες στὴ σκιαγράφηση τῆς προσωπικότητος τοῦ Ἀναστασίου Πηχεῶνα μὲ βάση τὰ ἀνεκδότα ἀκόμη Ἀπομνημονεῦμά του καὶ στὴν ἀνάλυση τῶν Πηχεῶνικῶν καὶ τῆς ἀπηχῆσῶς τους στὸν μακεδονικὸ χῶρο. Στὶς ἐνότητες αὐτὲς ἀποκαλύπτονται ἀνάγλυφα μὲ βάση πο-

λυάριθμο άρχαιακό ύλικό οί διαστάσεις πού πήρε τό άγνωστο μέχρι σήμερα στη νεοελληνική βιβλιογραφία επαναστατικό κίνημα του Πηχεώνα. Στά πλαίσια της διερευνήσεως της χρονικής αυτής περιόδου εντάσσονται θεματικά και οι επόμενες ενότητες του κεφαλαίου, πού αναφέρονται στην κατάσταση της Βόρειας Μακεδονίας μετά την προσάρτηση της 'Ανατολικής Ρουμελίας, στην παρουσία του έλληνοισμού στις πόλεις και κομποπόλεις της Βορειοδυτικής Μακεδονίας στα 1889 και στους όξεις έθνικούς ανταγωνισμούς στον βόρειο μακεδονικό χώρο (1840-1894).

3. 'Από τη συνοπτική και εύρεια άνάλυση της εργασίας αυτής σε συνδυασμό και με την προσεκτική μελέτη της καμιά άμφιβολία δέν μπορεί νά γεννηθεί ότι πρόκειται έδώ για άξιόλογη συμβολή, σε μερικά δε σημεία της, μοναδική πηγή για θέματα γενικά και λεπτομερειακά, είτε στα σχολικά, είτε στα εκκλησιαστικά, είτε στα κοινοτικά, είτε και στα έθνικά εν γένει θέματα της περιοχής πού αναφέρεται.

α. Στά σχολικά προωθείται περισσότερο την έρευνα, γιατί στα όσα πενιχρά μέχρι τώρα γνωρίζουμε για την εκπαιδευτική κατάσταση στη Βορειοδυτική Μακεδονία με έπίκεντρο τό Μοναστήρι προστίθενται τώρα περισσότερα και άντιπροσωπευτικότερα του σχολικού και μορφωτικού παλμού των 'Ελλήνων της περιοχής αυτής. 'Ιδιαίτερη σημασία έχει τό ύλικό του για την ιερατική σχολή Μοναστηρίου και για τη συγκριτική άνάλυση της εκπαιδευτικής καταστάσεως στον μακεδονικό γενικότερα χώρο. Δέν εξαντλείται βέβαια τό θέμα του, τελεί ό συγγραφέας εν γνώσει αυτού του πράγματος, αλλά με την πραιτέρω έρευνα θα μπορέσουμε εν καιρώ νά έχουμε πλήρη εικόνα.

β. Στά εκκλησιαστικά Ιστορικά θέματα ώσαύτως έχουμε πολλή νέα ύλη, την όποία ό συγγραφέας άλλοτε εκτιμά θετικά, άλλοτε άρνητικά, αναλόγως πώς θα την παρουσιάσουν οι πηγές του. Θεωρεί από άπόψεως άρχης δεδομένη και άξιόλογη και σχεδόν μοναδική τη συμβολή της 'Εκκλησίας, εν προκειμένω του Οικουμενικού Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως σάν αρμόδιας άρχης, στα εν γένει προβλήματα θρησκευτικής, μορφωτικής και έθνικής ταυτότητας πού άντιμετώπιζαν οι έλληνικές κοινότητες της Βορειοδυτικής Μακεδονίας, άμφιβάλλει όμως σε μερικές εκτιμήσεις του, επειδή άποδίδει σημασία στις λεπτομέρειες είτε άρνητικής συμπεριφοράς μεμονωμένων κληρικών, είτε άντιδικίας μεταξύ προξένων και μητροπολιτών, είτε και διαφόρων εκτιμήσεων μεταξύ Φαναρίου και 'Αθήνας. Στο σημείο αυτό πρέπει νά επαναλάβω ό,τι έπεςήμανα παρόμοιο σε άλλη βιβλιοκρισία μου με την ευκαιρία παρόμοιας άξιόλογης εργασίας, πού συγκεκριμένα τό γνωρίζει ό συγγραφέας. «'Εδώ πρέπει νά γίνη ή διευκρίνισις και νά καταστή σαφές ότι τό Οικουμενικόν Πατριαρχείον ούδέποτε ύπήρξεν, ούτε δε και ήτο δυνατόν νά ύπάρξη, δρ-γανον των συμφερόντων της έξωτερικής πολιτικής οιασδήποτε όρθοδόξου χώρας. 'Η οίκουμενικότης και τό πανορθόδοξον κύρος του θεσμού τούτου, άσχετως του γεγονότος ότι υπό 'Ελλήνων, κατόπι μακράς Ιστορικής και κανονικής παραδόσεως, έξυμνηρεται ή θεσμός ούτος, επέβαλλεν εις τό Πατριαρχείον νά ακολουθή και έφαρμογή οχι φυλετικήν αλλά πανορθόδοξον πολιτικήν. 'Εξυμνηρεί π.χ. τά ελληνικά, τά σερβικά, τά ρωσικά κ.λ.π. συμφέροντα και συνειργάζετο μετά των όμοδόξων κυβερνήσεων των κρατών αυτών, καθ' ό μέτρον επέτρεπεν ή πνευματική ύπόστασις και άποστολή τούτου και με γνώμονα την άρχην αυτήν ύπεβοήθει αναλόγως τάς όμοδόξους έθνικάς ομάδας της πνευματικής επικρατείας του, ιδίη μάλιστα όταν ύφίσταντο τάς προπαγανδιστικάς πιέσεις άλλων όμοδόξων έθνοφυλετικών ομάδων, ά όποιαί κατά κανόνα έστρέφοντο και ήργάζοντο και κατά του κύρους αυτού τούτου του Οικουμενικού Πατριαρχείου. 'Από της σκοπιάς αυτής θεωρούντες τά πράγματα, δέν γεννώνται άμφιβολία ότι τό Οικουμενικόν Πατριαρχείον προσέφερον ύφίστας ύπηρεσίας και τάς καλλιτέρας δυνατάς ευκαιρίας ύποστηρίξεως των επάρχων του εις την Εθνοπαϊκήν Τουρκίαν, όπου διεβίουν τό ελληνικό στοιχείον, τό σερβικό στοιχείον κ.λ.π., τά όποια εξήτουν την συμπάραστασιν της Μητρος Μεγάλης 'Εκκλη-

σίας... Ούτε πρέπει, νομίζω, να αποδίδεται υπερβολική σημασία εις τήν κατ' άνθρωπον αναξιοτήτα Ιεραρχών και διπλωματών εις τήν ενάσκησιν τών καθηκόντων των κατά χώραν, άλλ άλλά κυρίως πρέπει να αποδίδεται βασική σημασία εις τήν συγκεκριμένην επίσημον και Ιεράν και κανονικήν βούλησιν τής Μητρούς Μεγάλης Έκκλησίας και εις τήν άταλάντευτον έθνικήν γραμμήν, παρ' όλας τάς έσωτερικάς και έξωτερικάς δυσκολίας, τής Έλλάδος, να υπεραπισθοῦν εκάστη από ίδιας σκοπιᾶς, αλλά πρὸς συγκεκριμένον άντικειμενικόν σκοπόν, τά δίκαια τών όμοδόξων και έν ταυτῷ και όμοφύλων χριστιανικῶν κοινοτήτων εις τάς ευρωπαϊκάς επαρχίας τοῦ θρόνου»¹.

γ. Στά κοινοτικά ζητήματα, γενικότερα στην κοινοτική συγκρότηση, αλλά και στην αποτελεσματικότητα αυτής τής συγκροτήσεως, πολλές φορές αναφέρεται ό συγγραφέας και δεν μπορεί να κάνει διαφορετικά, αφού τό κοινοτικό σύστημα ήταν τότε—και είναι ακόμα στόν έλληνισμό εκτός Έλλάδος—ένας από τούς βασικούς θεομούς επιβιώσεως τοῦ Γένους. Με βάση τά πολύ νέα ένδιαφέροντα στοιχεία περί τών κοινοτήτων τής Βόρειας Μακεδονίας, πού μάς δίδει ό συγγραφέας, θά μπορούσε κάποιος άρμόδιος έρευνητής τών κοινοτικών θεσμών να έμβαθύνει περισσότερο γι' αυτόν, γιατί τό έργο αυτό σάν πηγή δίνει πολλά νεότερα στοιχεία.

δ. Άλλά εκεί όπου ό συγγραφέας τής εργασίας αυτής, σέ συνδυασμό και με τά παραπάνω, καταξιώνεται είναι ότι με βάση ένα τεράστιο νέο υλικό δίδει Ιστορικά, άμερόληπτα και έν βάσει, άσχετα από φραστικούς παρασυρμούς και ιδιωτισμούς, τή σωστή έθνική πορεία τών ελληνικῶν κοινοτήτων τής περιοχῆς έρευνάς του, κάτω από τώσες άντιξοές συνθήκες παντοειδούς πίεσεως, πού ύφίσταντο κατά καιρούς αυτές. Είναι πραγματικά να έκπλησσεται ό άναγνώστης πὸς τό Γένος στίς άκρόρειας αυτές τής πολιτιστικής και έθνικής ταυτότητάς του επέζησε επί αιώνας άγωνιζόμενο κατά παντοίων έχθρών, αντιπαραθέτοντας κύρια τρεις πνευματικούς θεομούς: τήν Έκκλησία, τήν Κοινότητα, τό Σχολείο. Σέ κρίσιμες στιγμές αυτά τά τρία δημιουργούσαν τίς ιδεολογικές προϋποθέσεις θερμῆς ένοπλης αντιπαραθέσεως γιά άμυνα και επιβίωση. Τό άποκορύφωμα τής προσφοράς τοῦ συγγραφέα στό σημείο αυτό είναι ή γιά πρώτη φορά από τόν ίδιο περιγραφή τών Πηχεωνικῶν. Τά Πηχεωνικά άποτελούσαν μέχρι τή δημοσίευση τής εργασίας αυτής ένυ έντελῶς άγνωστο κεφάλαιο τής νεοελληνικής Ιστορικής βιβλιογραφίας. Πρόκειται γιά μία χρονική περίοδο, στην οποία διαφαίνεται άνάγλυφα ό πρόωρος έπαναστατικός άνταβρασμός τών Έλλήνων τής Πελαγονίας και γενικότερα τής Βορειοδυτικῆς Μακεδονίας και ή έντονη έπαναστατική κινητοποίησή του. Τό όλο αυτό κίνημα συντόνισε και δραστηριοποίησε ό Άναστάσιος Πηχεών, βασίστηκε σέ έλληνομακεδονικούς ένοπλους πυρήνες και προετοίμασε τό έδαφος μαζί με πολλούς άλλους παράγοντες γιά τήν κύρια φάση τοῦ Μακεδονικοῦ Άγώνα.

4. Αυτή είναι σέ ειδικές γραμμές ή προσφορά και συμβολή τής νέας αυτής εργασίας. Βέβαια, άδυναμίες, είτε μεθόδου εργασίας, είτε έρμηνείας γεγονότων, είτε όρολογίας, εκκείρας άκείρας εύκολα μπορούν να έντοπισθοῦν και σ' αυτήν και όποιαδήποτε άλλη εργασία, καίτοι πάλι μπορούν και αυτές να έχουν τόν άνάλογο άντίλογο. Θά μνημονεύσω ένδεικτικά μερικές, π.χ. γίνεται λόγος γιά «έκκλησιαστική λειτουργία» ή «τελετή τής λειτουργίας» (σς. 72, 94, 99, 137, 201, 207), άντί γιά «θεία λειτουργία», γιά «οὔνιτικό δόγμα» (σ. 9) άντί γιά «οὔνιτικό ρυθμό», γιά «έπίτροπο και διευθυντή τής μητροπόλης» (σ. 257) άντί γιά «άρχιερατικό επίτροπο» τής μητροπόλεως. Έπίσης, μπορεί να διαπιστώσει κανείς άνεξέλεγκτη παράθεση τοπωνυμιών, φραστικές άλλες άδεξιότητες, άδόκιμο προσδιορισμό γεωγραφικῶν όρων, σύγχυση κάποιων όνομάτων, γιά τά όποια δεν δίδει στοιχεία,

εσφαλμένη μεταφορά και απόδοση ξένων ονομάτων, μη ένιατο μερικές φορές σύστημα παραπομπών. Όλα όμως αυτά, σωστά ή υπερβολικά ή σχολαστικά ή και λεπτομερειακά, για τόν όποιοδήποτε καλόπιστο έρευνητή και μελετητή μόνον σάν περιθωριακά μπορούν νά έκτιμηθούν. Γιατί έδω έχουμε έργο πού φανερώνει μεγάλη έρευνητική δραστηριότητα και μόγθο, για δέ τó ζητούμενο, τή συνολική δηλ. ανάλυση τής καταστάσεως τού Γένους στη Βορειοδυτική Μακεδονία κυρίως από τó 1878 μέχρι τó 1894, πρῆγ πρωτογενή. Τίποτε άλλο δέν μπορεί, ως έκ τούτου, νά αντίσταθίσει άρνητικά τó θετικό, έπιστημονικά και Ιστορικά και έθνικά, κέρδος από τή δουλειά αυτή.

Άριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

ΑΘΑΝ. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ

Σεργίου Π. Σιγάλα, μητροπολίτου Γρεβενών, Στο βωμό τής 'Ελευθερίας, Γρεβενά 1983, σσ. 102.

Ό σεβασμιώτατος μητροπολίτης Γρεβενών Σέργιος, λόγιος κληρικός και καλός ποιμένας σήμερα τής ήρωικής επαρχίας Γρεβενών, με τó έργο του αυτό παρέχει ανάγλυφη εικόνα τής προσφοράς τής Έκκλησίας Γρεβενών τήν περίοδο τού Μακεδονικού Άγώνα και στη συνέχεια μέχρι τήν κατοχή και τήν πρόσφατη έθνική αντίσταση. Άποδεικνύει τήν αλήθεια μέσα από πηγές ανέκδοτες μέχρι σήμερα. Είναι πολύ χαρακτηριστικό τó 'Υπόμνημα τής 28 Αύγουστου 1919, πού τó συνέταξε ó μητροπολίτης Γρεβενών Αιμιλιανός Β' με έντολή τού Οικουμενικού Πατριαρχείου, και πού τó δημοσιεύει ó συγγραφέας (σσ. 29-46). Σ' αυτό μνημονεύονται 26 περιπτώσεις κληρικών όλων τών βαθμών Ιερωσύνης στην επαρχία Γρεβενών, πού βασανίστηκαν ή μαρτύρησαν υπέρ τής θρησκευτικής και έθνικής ταυτότητας τού ποιμνίου τους. Άλλά και τó μοναστήρι τού Όσιου Νικάνορος τής Ζάβορδας ούκ όλίγα προσέφερε σέ αίμα και σέ μέσα για τόν αυτό σκοπό. Η προσφορά τού συγγραφέα είναι άνεκτίμητη και έπίκαιρη, ευχή μας δέ είναι νά συνεχίσει τήν παρόμοια έκδοτική προσπάθεια, γιατί τó άρχαιακό ύλικό πού διαθέτει ή Έκκλησία Γρεβενών είναι πολύτιμο και τά στοιχεία του πρέπει νά έλθουν στό φώς τής δημοσιότητας.

Άριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

ΑΘΑΝ. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ

Όσιος Εϋγένιος ó Αιτωλός, Άθήνα 1983, σσ. 186.

Συνιστά έκδοση πρωτοβουλία τού λογιού μητροπολίτου Καρπενησιού Νικολάου και άντιπροσωπεύει άξιόλογη συμβολή στό κεφάλαιο τής παιδείας τού Γένους στην τουρκοκρατία. Τó πρώτο μέρος τής εργασίας (σσ. 17-82) περιλαμβάνει τή βιογραφική αποκατάσταση τού διδασκάλου τού Γένους όσιου Εϋγενίου τού Αιτωλού και τή διδασκαλική και πνευματική και συγγραφική δράση του στα Άγραφα. Τά βιογραφικά είναι έργο, συγκροτημένο έπιστημονικά, τού γενικού έπιθεωρητού Παναγιώτου Βλάχου. Τó δευτερο μέρος (σσ. 83-110) περιλαμβάνει τά κατά τήν άγιοποίηση αυτού από μέρους τού Οικουμενικού Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως με εισήγηση τού μητροπολίτη Καρπενησιού και τής Ιεράς Συνόδου τής Έκκλησίας τής Ελλάδος, ενώ τó τρίτο μέρος (σσ. 111-183) τήν άσματική άκολουθία. Πρόκειται για άξιόλογη συνολικά έκδοση και μοναδική στό είδος τής Ιστορική πηγή για τήν πορεία τής σχολικής κινήσεως στα Άγραφα επί τουρκοκρατίας.

Άριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

ΑΘΑΝ. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ